

КОМПАРАТИВІСТИКА

Павло МИХЕД

«ГАЙДАМАКИ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА vs «ТАРАС БУЛЬБА» МИКОЛИ ГОГОЛЯ: МЕТАІСТОРИЧНИЙ ВИМІР

Винесена в заголовок проблема не потрапляла в поле зору дослідників, а між тим її осмислення, на мою думку, дозволить з'ясувати важливу інформацію в контексті історії еволюції української національної самосвідомості.

На початку ХІХ ст. українська спільнота живе, постійно озираючись у минуле, що видається сповненим звитяги, на протигагу якому сучасність – це доля упосліджених, неспроможних до сильних вчинків. І ностальгія за великим минулим постійно проривається в голосах української ліри. Вона актуалізує й закріплює в українській свідомості історичне мислення, крізь призму якого формується і реалізується рефлексування про світ сучасний і майбутній. Ця вкоріненість в історію, яка відчутно має деформовану сутність в силу природної ідеалізації минулого, витворює недовіру до реального існування, оскільки останнє не витримує конкуренції з історією.

Повість «Тарас Бульба» (1835) постала на основі активних студій Миколи Гоголя з історії України на початку 1830-х років. Вже в 1834 році склався концептуальний погляд письменника на історію козацької України, викладений в «Об'явленні про видання Історії Малоросії».

Для Гоголя Україна відійшла в минувшину. Повість «Тарас Бульба» – це своєрідна тризна за тією «страшною республікою», яка була «именно потребою того века». Рід

Бульбенків не має майбутнього, всі його представники гинуть. Про художнє зображення історії роду-народу і свій історичний метод Гоголь обмовився у рецензії на «Исторические афоризмы Михайла Погодина», в якій, виокремивши Погодіна з-поміж письменників-істориків, відзначив найпосутніше: «Он первый у нас сказал, что «история должна из всего рода человеческого сотворить одну единицу, одного человека, и представит биографию этого человека чрез все степени его возраста»; что «многочисленные народы, жившие и действовавшие в продолжение тысячелетий, доставят в такую биографию, может быть, по одной черте. Черту сию узнают великие историки» [1, VIII, с.191]. Історія роду Бульбенків, за Гоголем, є історією козацької України з її молодечою і не завжди розсудливою звитягою, з жертвним відстоюванням християнської віри і спокусою Польщею, демонстрацією високої шляхетності і зневажливим ставленням до смерті. Зазначу, що відспівування Гоголем минулого було одночасно і геніальним оживленням міфу, що є осердям української ідентичності, а повість супроти волі автора виказала потужний вплив на багато поколінь українців, формуючи національну свідомість.

Немає сумніву в тому, що Шевченко вдумливо читав «Тараса Бульбу» і збагнув історію загибелі роду Бульбенків. Ілюстрація до повісті, як і вірш «Гоголю», документує цей інтерес. Чи розрізняв Шевченко редакції повісті Гоголя, відомості про це відсутні. Тож проросійський пафос 2-ї редакції, де з'являється «русской земли свой царь», навряд чи знайшов відгук у Шевченка. Найбільш проникливі слова про Гоголя Шевченко напише в листах із заслання.

Одне з великих завдань, яке Шевченко ставить услід за Гоголем, полягає у необхідності відкрити Україну світові. Позірно промовистою стане Шевченкова «Живописна Україна», а в «Гайдамаках» поет відкриє іншу іпостась історичної України. Козацька Україна, буремне життя якої так яскраво і переконливо вирувало на сторінках «Тараса Бульби», відійшла в минуле, але для Шевченка, на відміну від Гоголя, вона не вмерла: постала інша Україна, затиснута в чужих лещатах соціального й політичного гніту, але

нескорена, здатна чинити опір, готова на жахливі жертви і криваву помсту.

В. Яременко слушно зауважує: «З 11 структурних одиниць поеми майже в половині містяться роздуми про минуле з позицій сучасності, а «Інтродукція», «Свято в Чигирині», «Епілог» є справжньою амальгамою минулого та сучасного з проекцією на майбутнє та вкраплення особистого в історичний контекст» [4, с.163]. Це створює особливе плетиво часових означень, в якому домінуючими є сучасне і майбутнє, а минуле – найважливіший аргумент при осмисленні вибору шляху. Вся увага поета прикута до пошуку засобів відродження історичної слави народу. Шевченко переносить свої надії на наступників козацтва, яке і в його поезії, і в творах його сучасників складає осердя славної минувшини. Варто наголосити, що Шевченко розширює суспільну базу описаних подій: в криваве повстання втягнуті не лише козаки, як це бачимо у Гоголя, а й інші соціальні верстви та етнічні групи. Широка репрезентація українського соціуму дає підстави говорити про те, що поема представляє всю Україну. Цей топос постійно звучить в поемі, його конотація стає більш глибокою і утримує вже сучасну семантику.

Повість «Тарас Бульба» занурена в пісенний епос. Шевченко ж піклувався про достовірність повіданого. В центр уваги автора конкретний історичний епізод – Коліївщина. Промовисті «Приписи», які Шевченко знімав у наступних прижиттєвих рукописах (1844) і виданнях (1860), вони проливають світло на його підхід до історії. Якщо говорити про історизм обох творів, то треба визнати, що «Гайдамаки» стоять ближче до модерного історизму. Історики і літературознавці сформувавши джерельну базу історичних свідчень, а також літературних традицій про Коліївщину і аргументували навіть увагу автора до топографії подій [5, с.277]. Що ж до «Тараса Бульби», то говорити варто про символічний історизм повісті, де подібні деталі навіть не передбачені, хоч ми і зустрічаємось у творі з географічними назвами і поняттями.

У «Приписах» Шевченко акцентує увагу на гоголівському конфлікті, але, полемізуючи, надає йому дещо іншого виміру:

«До унії козаки з ляхами мирилися і якби не єзуїти, то, може б, і не різалися» [1, с.511].

Шевченко свідомо посилює мотив помсти-відплати, правди-мсти, який присутній у першій редакції «Тараса Бульби»: «Будьте здоровы, паны-браты, товарищи! Да глядите, прибывайте на следующее лето опять! да погуляйте хорошенько ... Черт побери! Да есть ли что на свете, чего побоялся козак?» І дещо виразніше звучить у другій редакції: «Вспоминайте меня и будущей же весной прибывайте сюда вновь, да хорошенько погуляйте! Чтó взяли, чортовы ляхи? Думаете, есть что-нибудь на свете, чего бы побоялся козак? Пойдите же, придет время, будет время, узнаете вы, что такое православная русская вера!» [1, II, с.172]. Що ж до «Гайдамаків», то ця тема є однією з центральних, а апофеозом стає епізод «свята ножів». Вона, на думку Ю. Барабаша, перетворилася на правдивий головний біль для дослідників [3, с.102].

В інтерпретації цієї кривавої масакри «Гайдамак» Шевченко ніде не демонструє тої біблійної грані свого поетичного слова, яка присутня вже у ранній поезії. Як поет-месія, уподібнений біблійному пророку, він має право на власний суд. І творить його. Саме в цій іпостасі веде Шевченко і діалог з Богом (богоборство), який теж має силу-силенну інтерпретацій, залишаючи підставу для постійного сумніву.

Підсумовуючи зауважу, що поема «Гайдамаки» утримує полемічний пафос, що був спровокований повістю «Тарас Бульба». Він – у спільності тем і мотивів, які знаходять відмінне вирішення, він – в утвердженні думки про могутню національну потугу України, яку відспівує Гоголь, вважаючи, що Україна «наконець совершенно слилась с Россией» [1, IX, с.76].

Список використаної літератури

1. Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений : [в 14 т.] / Н. В. Гоголь. – [М. ; Л.], 1937–1952.
2. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. / Т. Г. Шевченко. – К., 2001. – Т. 1.
3. Барабаш Ю. Тарас Шевченко: імператив України. Історіо- й націософська парадигма / Ю. Барабаш. – К., 2004.

4. Яременко В. Історіософський зміст Шевченкових «Гайдамаків» (до 170-річчя виходу поеми) / В. Яременко // Український історичний журнал. — 2011. — № 11.

5. Б. Навроцький переконаний, що твір «є до певної міри навіть історичним документом». Див.: Навроцький Б. Гайдамаки Тараса Шевченка: Джерела. Стил. Композиція / Б. Навроцький. — [Харків], 1928.

Одержано редакцією — 26.04.16
Прийнято до публікації — 18.10.16

УДК 75

Леся ГЕНЕРАЛЮК

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ГРАФІЧНІ СЕРІЇ У СВІТЛІ СПІВВІДНОШЕННЯ ВІЗУАЛЬНОГО ТА ВЕРБАЛЬНОГО КОДІВ

Стаття присвячена окремим аспектам словесно-зображального інтеракціонізму у графічній творчості поета і художника Т. Шевченка. Пропонується іконологічне трактування серій «Живописна Україна» (1844), «Телемах – Діоген» (1856), «Притча про блудного сина» (1856-1857), створених за трирівневою (у «Живописній Україні» частково) схемою конотації вербальних та візуальних кодів. Семантичні структури кожної серії визначаються символіко-алегоричним кодом пластичних мистецтв епохи класицизму. Образи серії «Телемах – Діоген», котрі, згідно традиції академізму, мають витоки у Біблії, античній історії, міфології та класичній літературі, насправді візуалізують інтроспективну лінію духовних пошуків Шевченка.